

Cumhuriyetin İlk Yıllarında İmam Hatip Okulları ve Girişimcilik Eğitimi: Bolu Örneği*

Semanur BİNNETOĞLU¹ , Murat TARHAN²

¹Uzm., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, semanurbinnetoğlu@gmail.com, ORCID ID: 0009-0001-1046-0989.

²Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, murattarhan@ibu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8262-8130.

Makale Bilgisi	ÖZET
Geliş Tarihi: 11.11.2024	Tarih boyunca ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile eğitim seviyeleri arasında pozitif anlamda bir benzeşim olmuştur. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren önemli unsurlardan biri olarak kabul edilen eğitim ve eğitim sisteminin gelişmişliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de modern ve güçlü bir devlet olabilmek için iyi bir sistem kurma şartlarından biri olmuş ve bu hususta kendisinden bir önceki dönemin unsurlarından etkilenmiştir. Cumhuriyetin 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilmesi ile, Türk toplumunda birçok köklü değişiklik ve yenilik yapılmıştır. Bu köklü değişiklik ve yenilikler eğitime de yansımıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ders programları ve müfredatlarda Cumhuriyetin eğitim felsefesi doğrultusunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı Türkiye'de Cumhuriyetin kurulmasının ardından imam ve hatip mekteplerinde izlenen eğitim müfredatlarındaki içerikler ve kazanımlar doğrultusunda, girişimcilik becerisinin incelenmesi ve ilgili örnekler üzerine bir değerlendirme yapılması olarak belirlenmiştir. Girişimcilik becerisi ve girişimcilik becerileri kapsamında öğretilmesi hedeflenen yaşam becerileri eğitim sistemlerinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu doğrultuda yapılan araştırma ile, girişimcilik becerisinin Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim öğretim süreçlerindeki varlığı, imam-hatip mektepleri müfredatı özelinde ele alınarak değerlendirilmiştir. Araştırma, Bolu ili örneği ile sınırlandırılmış, Cumhuriyet döneminde yayımlanmış imam ve hatip mektepleri öğretim programları ile müfredatlarındaki kazanımlar, girişimcilik eğitimi çerçevesinde incelenmiş, karşılaştırılmış ve analiz edilmiştir.
Kabul Tarihi: 27.03.2025	
© UEAD 2025 Tüm hakları saklıdır.	

Anahtar Sözcükler: Eğitim, din eğitimi, girişimcilik, girişimcilik eğitimi, program.

Imam Hatip Schools and Entrepreneurship Education in the First Years of the Republic: The Case of Bolu

Article Information	ABSTRACT
Received: 11 November 2024	Throughout history, there has been a positive similarity between the development levels of countries and their education levels. The development of education and education system, which is considered as one of the important elements showing the level of development of a country, has been one of the conditions for establishing a good system in order to become a modern and strong state in the Republic of Turkey, which was founded on the legacy of the Ottoman Empire, and in this regard, it was influenced by the elements of the previous period. With the proclamation of the Republic on October 29, 1923, many radical changes and innovations were made in Turkish society. These radical changes and innovations are also reflected in education. In the first years of the Republic, various arrangements were made in the curriculum and curricula in line with the educational philosophy of the Republic. In this context, the aim of the study is to examine entrepreneurship skills in line with the contents and achievements in the education curricula followed in imam and hatip schools after the establishment of the Republic in Turkey and to make an evaluation on related examples. Entrepreneurship skills and life skills, which are aimed to be taught within the scope of entrepreneurship skills, are indispensable elements of education systems. With the research conducted in this direction, the presence of entrepreneurship skills in the education and training processes in the first years of the Republic was evaluated by considering the curriculum of imam-hatip schools. The research was limited to the sample of Bolu province, and the achievements in the curriculum and curricula of imam and hatip schools published in the Republican period were examined, compared and analyzed within the framework of entrepreneurship education.
Accepted: 27 March 2025	
© UEAD 2025 All rights reserved.	

Keywords: Education, religious education, entrepreneurship, entrepreneurship education, program.

DOI: 10.32960/uead.1578919

Makale Türü (Article Type): Araştırma Makalesi

* Bu çalışma X. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (ISHE 2024)'de sözlü ve özet bildirisi olarak sunulmuştur.

Kaynakça Gösterimi: Binnetoğlu, S. & Tarhan, M. (2025). Cumhuriyetin ilk yıllarında İmam Hatip Okulları ve girişimcilik eğitimi:Bolu örneği. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD)*, 9(1), 79-94.

Citation Information: Binnetoğlu, S. & Tarhan, M. (2025). Imam Hatip Schools and entrepreneurship education in the first years of the Republic: The case of Bolu. *National Journal of Education Academy*, 9(1), 79-94.

1.GİRİŞ

Girişimcilik becerisi, tarih boyunca devlet sistemlerinde önemli bir rol üstlenmiştir. Nitekim köklü bir tarihe sahip olan Türkler Orta Asya'dan transit bir bölge olan Anadolu'ya yerleşerek ticari faaliyetlerde bulunmuşlar (özellikle de zanaat alanındaki gelişmelerle) girişimcilik kültürünün gelişmesine katkı sağlamışlardır. (Hesapçıoğlu, 2009) Öyle ki, Osmanlıda ekonominin fütüvvet ilkelerine göre belirlenmesi, Ahi Teşkilatı tarafından kontrol edilen esnaf ve sanatkârlar ekonominin en önemli unsurlarını teşkil etmişlerdir. Bazı araştırmacılar Ahi Teşkilatı'nın geleneğin devamlılığı ve yeniliklere açık olmama gibi unsurlarından etkilenerek girişimcilik kültürüne uygun bir eylemde bulunmadığını düşünseler de ahi teşkilatı iş fikrinin hayata geçirilmesindeki destek, üretim, hedef pazarın belirlenmesi-pazar ağının oluşturulması ve usta olarak hilkat giydirilen kişilerin kendi iş yerlerini açma salahiyetinin verilmesiyle girişimcilik ekosistemine aykırı görünmemektedir. Nitekim bu sistemde de var olan ürünün geliştirilmesinde, kalitesinin arttırılmasında hiçbir engel yoktur. Bu durum girişimciliğin alt becerilerinden yenilikçi düşünce becerisi ile doğrudan ilişkilendirilebilir (Tarhan, 2019).

Cumhuriyetin 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilmesi ile Türk toplumunda, birçok köklü değişiklik ve yenilik yapılmıştır. Bu köklü değişiklik ve yeniliklerden belki de en önemlisi eğitim alanında olmuştur. Eğitimin tarih boyunca işlevsel bir araç olarak kullanıldığı, toplumsal alanlarda düzenleme-denetleme gibi işlevsel bir misyonu olduğundan, Cumhuriyet dönemi eğitimcileri eğitime büyük önem vermiştir. Özellikle Cumhuriyete ait nitelikleri, özellikleri kabul edilebilir hale getirebilmek, sürekliliğini sağlayabilmek ve Cumhuriyetin ideal vatandaşlarını yetiştirebilmek için eğitimin üzerinde önemle durmuşlardır. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında, ders programları ve müfredatlarda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Şenkaloğlu, 2021).

1924 yılı öğretim birliği kanunu (Tevhid-i Tedrisat) ile medreseler ve mektepler birleştirilerek Millî Eğitim Bakanlığı'nın kontrolüne verilmiştir. Tanzimattan Cumhuriyete uzanan dini eğitim ve milli eğitim tartışmaları, öğretim birliği kanunu ile çözülmek istenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki tüm öğretim kurumları, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Din bilimcileri din hizmetlerini yerine getirmek üzere öğrenci yetiştirilmesini sağlamak için çeşitli okulların açılmasını talep etmişlerdir. Bu doğrultuda dini eğitim veren medreseler mekteplere devredilmiştir. Maarif Vekaletine devredilen 479 medrese kapatılmış, 29 medrese de İmam Hatip Mektebine dönüştürülmüştür. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. Maddesi gereğince, maarif vekaletine ilahiyat fakültesi ve imam hatip okulları açma görev ve yetkisi vermiştir. Bu yetki ile 1923-24 yıllarında 29 yerde ilkokula dayalı, öğretim süresi 4 yıl olan İmam ve Hatip Mektepleri açılmıştır (Dinçer, 2002). Bunun örneklerinden birisi de Bolu İmam ve Hatip Mektebi'dir. Kurulan bu mekteplerde eğitim müfredatlarındaki kazanımlar bağlamında, girişimcilik becerisinin müfredat içerisinde incelenmesi ve bu becerinin nasıl kazandırıldığı ile ilgili örnekler üzerine spesifik bir değerlendirmenin yeteri kadar yapılmamış olması, özellikle eğitim tarihimiz açısından bir gereklilik olarak görülmüştür.

Araştırmada Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1933) imam ve hatip mektepleri öğretim müfredatlarındaki kazanımlar, girişimcilik becerisi çerçevesinde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Elde edilen veri kaynakları, 1924 yılından 1933 yılına kadar ilgili yayımlanmış yazılı materyallerden seçilmiştir.

Bu bağlamda araştırmada:

- 1- Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim ve Girişimcilik Becerisi
- 2- İmam Hatip Okulları Müfredatı ve Girişimcilik Eğitimi sorularına cevap aranmış ve bu doğrultuda bir değerlendirme yapılmıştır.

2.YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarama ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi, kaynakların isim, tarih ve istatistik gibi belirli bilgilerinin bulunması için hızlı bir şekilde gözden geçirilmesi yöntemi olarak ifade edilebilir. Bu yöntem ile geçmişte olmuş ya da hâlâ var olan bir durumu, olduğu şekliyle betimleyip araştırmaya konu olan birey ya da nesnelerin kendi şartları içerisinde tanımlaması yapılmaktadır (Binnetoğlu, vd., 2023). İçerik analizi yöntemi ise ölçülebilir, nesnel ve doğrulanabilir bilgilere ulaşabilmek için doküman, metin ve evrak gibi materyallerin belli kurallar içerisinde analiz edilmesini sağlayan, nitel araştırma yöntemlerinden birisidir (McWhorter, 2009).

Çalışmanın değerlendirme ve sonuç kısmında ise, yorumlama ve karşılaştırma yöntemleri kullanılmış, bu bağlamda betimsel inceleme yapılmıştır. Karşılaştırma (comparative) aynı zamanda bir analogi yöntemi olarak ifade edilebilir (Binnetoğlu & Tarhan, 2024). Bu yöntemde bir durumdaki analiz ile başka bir durumdaki analiz belirlenmeye çalışılır ve bu analizler karşılaştırılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılır. Karşılaştırma yöntemi, sosyal bilimlerde belirli olayların ortaya çıkması ve bu olayların gelişmesi için, etkili olan faktörleri sınırlandırmayı ve açıklamayı amaçlayan bir yöntemdir (Neuman, 2013).

3. BULGULAR

Araştırma, belirlenen amaç doğrultusunda gerçekleştirilmiş olup, elde edilen veriler iki başlık altında derlenmiş ve yorumlanmıştır. Bu başlıklar “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim ve Girişimcilik Becerisi” ve “İmam Hatip Okulları Müfredatı ve Girişimcilik Eğitimi” olarak kategorize edilmiştir.

1- Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim ve Girişimcilik Becerisi

1908 ve sonrası dönemde (II. Meşrutiyet) eğitim sistemine yön veren isimlerin başlıca düşünceleri ‘yeni’, ‘psikoloji temelli’, ‘çocuk temelli’ eğitim anlayışı olmuştur. Bu dönemin önde gelen bazı isimleri şöyledir: İsmail Hakkı Baltacıoğlu, S.C. Antel, M.Ş. Tunç, Z. Gökalp, T. Fikret, Satı Bey, Nafi Atuf Kansu, Emrullah Efendi, Ethem Nejat, Kazım Nami Duru. Bu isimlerin eğitim ile ilgili çeşitli tartışmaları, Cumhuriyet dönemi eğitim sistemi için bir temel oluşturmuş ve eğitim sistemi için hazırlık aşaması gibi olmuştur. Bu bağlamda eğitim öğretim faaliyetlerinin verimli bir şekilde gerçekleşebilmesi amacıyla, 1923-1926 yılları arasında Heyet-i İlmiye toplantıları gerçekleştirilmiş ve bu toplantılarda eğitim politikaları tartışılmıştır. Bu tartışmaların neticesinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim politikaları; “*eğitim politikalarına yön veren yasalar, müfredat programları ve eğitime yön veren temel dokümanlar; eğitim politikalarına temel oluşturan önemli toplantı ve şuralar; Cumhuriyetin ilk yıllarındaki reform hareketleri, Cumhuriyet döneminde planlama aşamasında kalkınma planları; Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının dönemleri ve eğitim politikalarına temel olan felsefi eğilimler*” unsurları üzerinden oluşturulmuştur. Toplantılar neticesinde ortaya çıkan fikirler ve kararlar, ilerleyen dönemlerde Türk Milli Eğitim sisteminin de bir pusulası olmuştur (Hesapçıoğlu, 2009).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de eğitim seferberliği başlatılmış ana amaç, ‘iyi insan’ ve ‘iyi yurttaş’ yetiştirme düşüncesi olmuştur. Cumhuriyet dönemindeki bu çalışmalar eğitim yasaları ve yönetmelikleri, uygulamalar, dergi ve makaleler, eğitimciler ile desteklenmiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarının eğitim kurucuları, son Osmanlı birikiminden de oldukça istifade etmiştir. Nitekim ‘*Milli Mücadele*’ dönemi

devam ederken, çeşitli eğitim kongrelerinin düzenleniyor oluşu bu seferberlikte rol alanların eğitim konusuna özel önem verdiğini ve sonraki dönemler için de bir alt yapı oluşturduklarını göstermiştir. Sakarya Meydan Muharebesi devam ederken Ankara da Maarif Kongresinin toplanması, bunun bariz örneklerinden biri olmuştur. Özellikle ilk hükümet şuralarında eğitim konusunun ayrıca ele alınması, hükümetin en önemli görevinin ‘*eğitim işleri*’ olarak belirlenmesi ve içerik olarak ‘*kendine güvenen*’, ‘*vatansever*’ ve ‘*girişimci*’ bireyler yetiştirilmesi vurgusu, yapılan çalışma ile ilgili oldukça somut ve önemli örnekler olarak belirlenmiştir. 1923-24 yıllarında ise bu amaçları destekleyen yasa, yönetmelik ve programlar oluşturulmuştur (Binbaşıoğlu, 1995).

Eğitim faaliyetleri için gerçekleştirilen köklü değişimler, döneme damgasını vurmuştur. Öyle ki fırsat eşitliğinin sağlanması ve karma eğitime geçilmesi, devlet kurumlarında ücretsiz eğitim imkânının sağlanması, yatılı eğitim görecekt öğrencilerin barınma masraflarının karşılanması, öğrencilerde iş/ticaret anlayışı oluşturulması ve tasarruf bilinci gibi çeşitli politikalar ortaya çıkmıştır. Talim ve Terbiye kurulunun oluşturulması ile müfredatlar değiştirilmiş, okul-çevre ilişkisinin önemi doğrultusunda öğrencilerin hayat ve çevre ile bağ kurması sağlanmıştır. Devlet, II. Dünya Savaşına hazırlanırken her şeye rağmen belirlenen eğitim hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmıştır (Akyüz, 2001).

Döneme ait yayımlanan belgelerde, Türk eğitim sisteminin köyde eğitime büyük önem verdiği görülmüştür. Belgelerde hükümetin temel hedefleri arasında ülkenin kalkınmasına büyük katkı sağlayan köy eğitimi için, belirli bölgelerde okullar inşa edilmeye çalışıldığı fakat olumsuz hava şartları nedeniyle bu teşebbüslerin başarısız olduğu aktarılmıştır. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında, okulların müfredatlarında en çok çalışmanın ve değişikliğin ortaokul ve lise müfredatlarında yapılmış olması dikkati çeken önemli bir husus olmuştur. Bu programlarda kadının toplumdaki konumunun ön plana çıkarılması ve eğitimin günlük hayat ile bağdaştırılması amacı ile ortaokullarda eğitim gören kız öğrencilerine ‘*ev bilimi*’ ve ‘*hemşirelik*’ dersleri verilmiştir (Akyüz, 2022).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan programlarda, bilgiyi sorgulamadan kabul eden, itaatkâr ve uyumlu yurttaş fikri eleştirilmiş olsa da programlarda “*Türk çocuğu, Türk devletinin kanunlarına, ahlaki kaidelere ve okul nizamına içinden gelerek/severek uyum sağlar*” ifadeleri konulmuştur (Öncel, 2019). Öyle ki Osmanlı’nın son döneminde temelleri atılan değerler üzerine kurulan Cumhuriyet ile eğitim yine bu değerlere uygun olarak belirlenmiştir (MEB Tebliğler Dergisi, 1939).

Bu dönemde eğitim alanında yapılan önemli reformlar şunlardır:

Tevhidi Tedrisat Kanunu: 3 Mart 1924’te kabul edilen bu kanun ile; eğitim sistemlerinin birleştirilmesi öngörülmüş ve okullar Milli Eğitim bakanlığının denetimine girmiştir. Özel okullar, devlet okulları ve o dönemde açılan ya da var olan medrese vb. eğitim merkezlerinde farklı programlar uygulanıyordu. Bu okulların bazılarında girişimcilik becerileri çıktı itibarı ile çok iyi öğretilirken kimi okullarda ise programlar içine serpiştirilmiş olarak yer alıyordu. Devletin özellikle Maarif Kongresinden çıkardığı ‘*kendine güvenen*’, ‘*vatansever*’ ve ‘*girişimci*’ bireylerin yetiştirilmesi felsefesi Tevhid-i Tedrisat kanunu ile bütün kurumlarda uygulandı ve dolayısıyla ortak bilgi, beceri ve değer ekseninde bütün kurumların müfredatları birleştirildi. Bu girişimcilik becerileri; imam hatipler, sultaniler, öğretmen okulları vb. çeşitli alanlarda mesleki eğitimde yahut branş eğitimlerinde aynı bilgi, beceri ve değerlerin yaklaşık formlarının ortaya çıkmasına sebep oldu ve ayrılık son bulmuş oldu.

Maarif Teşkilatı Kanunu: 1926 yılında çıkarılan bu kanun ile eğitim-öğretim kurumlarının türleri, programları ve yöntemi belirlenmiş; ilkökul eğitimi zorunlu hale getirilmiş ve eğitim kademeleri belirli bir düzene sokulmuştur.

Halk Evleri ve Millet Mektepleri: Özellikle okuma yazma öğretimi ve halkın genel eğitimi için kurulan önemli kurumlar olmuştur.

Köy Enstitüleri: Kırsal alanlarda yahut köylerde öğretmen yetiştirmek amacıyla 1940'ta kurulmuş olsa da bu okullar, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitimi kalkındırma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmişlerdir. Bu okullara Çifteler (Eskişehir), Arifiye (Sakarya), Kızılçullu (İzmir), Gölköy (Kastamonu), Kepirtepe (Kırklareli), Pulur (Erzurum), Hasanoğlu (Ankara), Pamukpınar (Sivas) örnek olarak verilebilir.

Bu bilgilere ek olarak, 1924 yılında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Türk eğitim sisteminin yakından incelenmesi ve uzman görüşlerinin alınabilmesi için Amerika Birleşik Devletleri'nden Prof. Dr. John Dewey'in Türkiye'ye davet edilmesi olmuştur. Yaptığı araştırmalar ve incelemeler neticesinde John Dewey İstanbul ve Ankara'da çeşitli çalışmalarda bulunmuş ve 1924 Aralık ayında Maarif Vekâlet'ine bir sunum yapmıştır. Bu sunumda Dewey, "...ilk ve mühim olanın Türkiye'de kurulan mekteplerin gaye ve hedeflerinin tespit edilmesinin gerekliliği, gelişmiş milletlerden okul inşaat planlarının alınıp incelenmesi, meslek okullarının geliştirilmesi için çeşitli komisyonların oluşturulması, genel bir eğitim programının hazırlanması..." gibi konulardan bahsetmiştir (Avcı, 2007).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, eğitim öğretim süreçlerini açıklayan ve anlatan birçok kıymetli araştırma yapılmıştır. Bu araştırma içerisinde özellikle Altın Yaprak ve Yeşil Yaprak kitaplarından istifade edilmiştir. Bu kitaplar Bolu Muallimler Birliği Cemiyeti tarafından müşterek olarak hazırlanmıştır. Kitaplarda her öğretmen kendi branşına göre muhtelif yazılar yazmıştır. Bu kıymetli eserlerdeki orijinal metinlerden yola çıkarak, Cumhuriyet Dönemi eğitim sürecinin felsefi yatkinliği, yani eğitim felsefesinin anlaşılması ve anlamlandırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda bu süreci özetleyen iki ana cümle bizim için kayda değer nitelikte etkili çıktılardan olmuştur. Bunlardan Mehmet Zekai Konrapa'nın (1925) ifadesinde yer alan **"Esasen ilim zekâi beşerin madde ile mücadelesinden doğmuştur. İnsan; madde karşısında hem fail hem de mefuldür"** açıklaması oldukça önemlidir. Çünkü ilmin zekanın bir neticesi olarak insanların mevcutta var olan maddelerle iletişimi ve etkileşimi sonucu oluştuğunu ifade etmektedir. Bu herhangi bir şekilde ağacın, toprağın ve havanın tanımlamasını karşıladığı gibi aynı zamanda hücre, atom, teknoloji gibi farklı ve bilimsel içerikleri de kapsamaktadır. Öyle ki Cumhuriyetin ilk yıllarında girişimcilik eğitiminin doğrudan bir ders veya kapsamlı bir alan olarak değil, mevcut beceri ve değerlerin farklı dersler içerisinde belki de farkında olmadan kazandırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda klasik dönem eğitim felsefesinin anlaşılması önemlidir (Kılıç & Tarhan, 2018).

Bir başka açıklamada *"Şimdiye kadar bağlandığımız ve bütün ef'âlimize istikamet veren iktisadi, ahlaki, hukuki, dini mebdelerimizin, hissiyatın ve maddenin tevhit ettiği zaruretlerle taarruz edip etmediğini araştıracağız ve onların kıymetlerini münakaşa edeceğiz. Eğer o mübadi ve mübadinin çizdiği daireler **bizi hayatın ve maddenin karşısında esir bir vaziyette bırakıyorsa o mebdaları değiştireceğiz** ve yerine hayatın cereyanıyla taarruz etmeyen maddenin karşısında bir heyeti içtimaiyeyi **sefil ve zebun bir mevkiye düşürmeyen mebdeler tesis edeceğiz**. Hatta Hazreti Peygamber: 'Bedenler dinlerden mukaddemdir' demiştir ki asri manasıyla şu suretle ifade edilebilir: Adetler, ananeler daha şamil manasıyla içtimai müesseselerin gayesi ferdin refahına hizmettir"* ifadesinde geçen **"...bizi hayatın ve maddenin karşısında esir bir vaziyette bırakıyorsa o mebdaları değiştireceğiz...sefil ve zebun bir mevkiye düşürmeyen mebdeler tesis edeceğiz..."** ifadeleri ile değişime yönelik olarak insanları engelleyen, insanların gelişimine engel olan muhtemel her şeyin aslında geçilmesi gerektiği, bunun da eğitim ve ilimle yapılabileceğini içeren bir anlayışın yaygın olması önemli bir husustur. Bu sözler girişimcilik eğitiminin insanın içinde bulunduğu çeşitli durumları başarı ile atlatmada yaratıcı düşünme becerileri doğrultusunda hareket etmesi ve eleştirel

bakış açısı ile kendisini mevcut şartlara mahkûm eden etmenlerden kurtulması hususunda önemini açıklayan dikkat çekici vurgulardır (Tarhan, vd. 2016; Öncel, 2019).

2- İmam Hatip Okulları Müfredatı ve Girişimcilik Eğitimi

Cumhuriyetin ilk yılları göz önüne alındığında imam ve hatip mektepleri ile ilgili birçok çalışmanın yapıldığı ve çeşitli uygulamaların (imam ve hatip mekteplerinde ev ekonomisi dersleri, ilmi eşya derslerinin okutulması ve okul fuarları gibi uygulamaların yapılması) gündeme getirildiği görülmüştür. Cumhuriyet döneminden geçmişe bakıldığında İstiklal Savaşları sırasında sayıları iki düzine kadar olan Daru'l Hilafetül Aliye Medreseleri 3 Mart 1924 yılında Halifeliğin kaldırılması ile İmam ve Hatip mekteplerine dönüştürülmüştür. Öyle ki yasal dayanağı Tevhid-i Tedrisat Kanunun 4. maddesi olan bu okullar, beş yıl eğitim-öğretim süresi olmak üzere 29 ilde kurulmuştur. İlk olarak 1924 yılında 29 ilde faaliyet gösteren İmam ve Hatip mekteplerinde 2258 öğrenci öğrenim görmüş ve yaklaşık 300 öğretmen görev almıştır (Gökçaftı, 2005).

İmam ve Hatip mektepleri: İstanbul, Edirne, Erzurum, Isparta, Eskişehir, Ödemiş, Urfa, Afyon, Amasya, Antalya, Ankara, Balıkesir, Bursa, Bolu, Tire, Bozok, Hopa, Harput, Sivas, Şavşat, Uşak, Gaziantep, Kastamonu, Konya, Kayseri, Kütahya, Maraş, Manisa ve Niğde illerinde açılmıştır (Kırboğa, 1975).

İmam ve Hatip mekteplerinin kuruluş amaçları incelendiğinde Millî Eğitim Bakanlığı: *“Mevzuatımıza göre laik öğretim sistemimiz içinde birer meslek okulu niteliği taşıyan İmam ve Hatip okullarının amacı özellikle imamlık ve hatiplik görevlerini yapmak üzere, orta seviyede aydın din adamları yetiştirmektir”* ifadelerini kullanmıştır (MEB, 1965). Raporlar bazı nedenlerden dolayı İmam ve Hatip mekteplerinde öğrenci sayılarında azalmalar olduğunu ve 1924-1926 eğitim-öğretim yılında okulların sayısının 20'ye kadar düştüğünü belirtmiştir. 1926-1927 eğitim-öğretim yılında Kütahya ve İstanbul İmam ve Hatip mektepleri dışındakiler ve 1933 yılında Daru'l Fü'nun adıyla açılmış olan İlahiyat Fakültesi öğrenci yetersizliği nedeniyle eğitim-öğretim faaliyetlerine son vermiştir (Parmaksızoğlu, 1966).

Açılan İmam ve hatip mekteplerinin müfredatları incelendiğinde, ders içeriklerinin %40'nın din dersleri, %60'ının ise diğer derslerden oluştuğu tespit edilmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin eğitim için çeşitli ıslahat çalışmaları yaptığı ve medreselerde din derslerinin yanında diğer derslerin de verilmeye başlandığı gözlenmiştir. Cumhuriyet döneminde ise bu ders sayılarında gözle görülür artış yaşanmış, din bilginlerinin yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Ünsür, 1995).

Tablo 1. Bolu İmam ve Hatip Mektebi Eğitim Kadrosu

Bolu İmam ve Hatip Mektebi Eğitim Kadrosu	
Ali Nazif Bey	Müdür
İbrahim Fevzi Efendi	Kâtip
Ali Nazif Bey	Riyaziye Muallimi
Yusuf Bey	Tabiiyyat Muallimi
Daniş Bey	Edebiyat, Hitabet ve İnşad Muallimi
Ali Haydar Bey	Tarih, Coğrafya Muallimi
Salih Bey	Din Dersleri Muallimi
Daniş Bey	Türkçe Muallimi
Mehmet Bey	Arabi Muallimi
Hafız Mehmet Emin Bey	Kur'an-ı Kerim Tecvid-i Gına Muallimi
Muhiddin Bey	Tefsiri Hadis İlim-i Tevhid Muallimi

Ahmet İzzet Bey	Ruhiyat ve Ahlak Muallimi
Münhal	Yazı Muallimi
Mehmet Can Bey	Terbiye-i Bedeniye Muallimi

Kaynak: Altın Yaprak, 1925.

Bolu İmam ve Hatip Mektebi, ‘Riyaziye’, ‘Tabiiyyat’, ‘Edebiyat’, ‘Hitabet ve İnşad’, ‘Tarih’, ‘Coğrafya’, ‘Din Dersleri’, ‘Türkçe’, ‘Arabi’, ‘Kur’an-ı Kerim’, ‘Tecvid-i Gına’, ‘Tefsiri Hadis’, ‘İlm-i Tevhid’, ‘Ruhiyat ve Ahlak’, ‘Yazı’ ve ‘Terbiye-i Bedeniye’ dersleri ile eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Ailelerin çocuklarının dini anlamda yeterli bilgiye sahip, donanımlı ve resmi bir kurumda din dersleri almasını isteyerek bu kurumları talep etmiş ve çocuklarını bu okullara göndermiştir. Bu okullar 1913 yıllarından itibaren sayıları artan kurumlardan olmuştur.

Tablo 2. 1924-1933 Dönemi İmam Hatip Mektepleri Müfredat Programları.

1924-1933 Dönemi İmam Hatip Mektepleri Müfredat Programları	Ders Saati
Kuran-ı Kerim	6
Tecvid	3
Müzik (Gına)	5
Tefsir	2
Hadis	3
İlm-i Tevhid	2
Din Dersleri	9
Ruhiyat (Psikoloji)	2
Ahlâk ve Malumat-ı Vataniye	6
Türkçe	12
Türk Edebiyatı	4
Hitabet ve İrşad	7
Arabî	13
Tarih	8
Coğrafya	5
Hesap (Matematik)	5
Hendese	4
Hayvanat	3
Nebatat	2
Tabakât	1
Fizik	2
Kimya	2
Hıfzıssıhha	2
Yazı	2
Terbiye-i Bedeniye	4
Toplam	118

Kaynak: Maarif Vekilliği, Müfredat Programları, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.

İmam hatip okullarında; Riyaziye adı ile (matematik, geometri), Tabiiyyat ile (fizik, kimya, biyoloji vs.) bilimleri ek olarak Edebiyat ve Hitabet derslerinin verildiği görülmektedir. Okulların ana amacı dini bilgilere sahip ve aynı zamanda pozitif bilimleri de öğrenen ahlaklı, kültürlü ve sağlıklı öğrencilerin yetiştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bolu İmam Hatip mektebinde 1923-1924 yılları arasında iptidai dahil ve iptidai hariç olarak iki kısım açılmıştır. İptidai Hariç kısmında 93 öğrenci, İptidai Dahil kısmında ise 19 öğrenci eğitim görmüştür (Alkan, 2000: s.296).

Yukarıda belirtilen ders müfredatını incelediğimizde, okutulan derslerin içeriklerinden bahsedecek olursak girişimcilik becerisinin kazandırılması bağlamında Hesap ve Hendese dersi öğretim içeriği '*tadat ve terakkim, şifahi hesap, tahriri hesap, kesir, mikyas ve meseleler*' dersleri olmak üzere hazırlanmıştır. Nitekim bu ders içerikleri ile girişimcilik eğitiminin finansman boyutunun ilişkilendirilmesi mümkündür. Öğrenme çıktılarının Tarhan'ın (2019), oluşturduğu girişimcilik becerilerinin kazandırılması süreçlerinin beş kategorisinden biri olan '*finansman boyutu*' ile doğrudan ilgili olduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde hesap ve hendese dersinin kazanımlarından biri olan '*Meseleler*' içeriği incelendiğinde, bu kazanım ile öğrencilere günlük hayatı ilgilendiren hayati meselelerin çözümü gibi konuların anlatıldığı belirlenmiştir. Bu ders ile eleştirel düşünme, çözüm odaklı olma, problem çözme, farklı düşünebilme ve bilgi sahibi olma becerileri gibi girişimcilik eğitimi sürecinde kazandırılması hedeflenen becerilerin Cumhuriyetin ilk yıllarında imam ve hatip mekteplerinde kazandırıldığı anlaşılmıştır (Maarif Vekaleti, 1924: s.55).

İlgili müfredat incelendiğinde "*Hayvanat, Nebatat ve Tabakât*" derslerinin girişimcilik eğitiminin yeterlilikleri kapsamında ele alınabileceği görüşmüştür. Girişimcilik eğitimi çerçevesinde hedeflenen çıktılar ile bu derslerin çıktıları örtüşmektedir. Hayvanat dersi haftada 3 ders saati, Nebatat 2 ders saati ve Tabakât dersinin ise 1 ders saati olarak okutulduğu tespit edilmiştir. Günümüzde de girişimcilik becerisinin disiplinlerarası yöntemle öğretildiği düşünüldüğünde bu durumun benzerlik gösterdiği aşıkardır. Bu dersler ile öğrencilerin hayata hazırlanmaları gerektiği ve bunu sağlayacak kurumların ise okullar olduğu ifade edilmiştir. Derslerde gezi gözlem, buluş, araştırma inceleme ve problem çözme yöntemleri gibi becerilerin kazandırılması hedeflenmiştir. Nitekim bu dersler aracılığı ile öğrencilerin çevrelerinde olup biten olaylardan yola çıkarak yaşamın görev ve sorumluluklarını yaparak yaşayarak tetkik etme becerilerini kazanması ve bitkileri, hayvanları, tabiat ile ilgili olayları yerinde gözlemleyerek yeni fikirler üretmesi girişimciliğin alt becerilerinden olan yaratıcı düşünme, yenilikçi düşünme, eleştirel düşünme gibi becerilerin geliştirilmesine olanak sağlamıştır (Ergün, 2005).

Girişimcilik becerileri ile ilişkilendirebileceğimiz fizik ve kimya dersleri ise öğrencilerde girişimci ruhun oluşması, girişimci fikirlerin canlanması, yeni, yaratıcı işlere girişmek için gerekli olan yeterlilikler noktasında önemli çıktılara sahiptir. Ders içeriklerinde uygulamaların yapılması ve ürünlerin içeriklerine yönelik becerilerin öğretilmesi öğrencilerin psikomotor becerilerini geliştirerek girişimcilik süreçlerinden (Tarhan, 2019) ürün tasarımı ve üretim boyutunu destekleyecek becerilerin kazandırılmasına yönelik çıktılar açısından önemlidir. Bu durumun yaratıcı düşünme becerilerini geliştirildiği ve üst düzey düşünme becerilerinden metabilis/üst biliş becerilerinin (problem çözme becerisi, alternatif problem çözümü üretme becerisi, tasarım becerisi, yenilikçi düşünme becerisi, etkili iletişim ve yaratıcı düşünme becerisi gibi) bir girişimcide bulunması gereken üst düzey düşünme becerilerine yönelik yeterlilikleri kazandırdığı ifade edilebilir.

Yapılan son çalışmalarda, girişimcilik becerisinin geliştirilmesinde birçok teori ortaya atılmış bu teorilerin en başında girişimci niyet teorileri ortaya çıkmıştır. Bu teorilere 1840'lı yıllar ve sonrasında girişimci niyet teorilerinden **Davidsson** tarafından geliştirilen **Davidson** teorisi, **Robinson** tarafından geliştirilen **Girişimci Tutum** teorisi örnek olarak verilebilir. Nitekim girişimci niyet teorileri, girişimci ruha

odaklanmakta, girişimci ruhun geliştirilmesini savunmakta, girişimci yetiştirmek için öncelikle o ruhu canlandırmak, içsel güdülenme ve motivasyon sağlamanın gerekliliğini açıklamaktadırlar (Guerrero vd., 2008).

1996-2000’lerdeki girişimcilik eğitimi literatürüne giren “girişimci ruhu” devreye sokmanın 1900’lü yılların başında imam ve hatip mekteplerinde ‘**Ruhiyat**’ dersi ile karşımıza çıkması, bizler için oldukça dikkat çekici bir bulgu olmuştur. Bu ders içeriği ile ilgili olarak Yeşil Yaprak Dergisinde bahsedilen “...bizi hayatın ve maddenin karşısında esir bir vaziyette bırakıyorsa o mebdeleri değiştireceğiz... Sefil ve zebun bir mevkiye düşürmeyen mebdeler tesis edeceğiz...” ifadeleri girişimcilik becerileri sayesinde zorlukları aşabilmek, insanın madde karşısında hem fail hem de meful olması, madde ile içli dışlı olması, mücadele etmesi ve kendini geliştirecek daha iyi seviyelere ulaştıracak yeni kayalar bulmasının girişimci ruh ile sağlanabileceği ifade edilmiştir. Özellikle girişimci niyet modellerinde ifade edilmekte olan Davidsson modeli dahil birçok model ile ilişkilendirildiğinde, Yeşil Yaprak’tan alıntılanan cümlelerin aynı doğrultuda olması ve bu ifadelerin Cumhuriyet’in ilk yıllarında sıkça dile getirilmesi önemli bir çıktı olarak bulgulara yansımıştır. Öyle ki girişimcilik becerilerini geliştirme bağlamında ‘**ruhu geliştirme**’ ve ‘**motivasyonu arttırma**’ ifadelerinin bu tarihlerde kullanılmış olması oldukça şaşırtıcı bir çıktı olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda girişimcilik eğitiminin Türkiye’deki tarihsel gelişimi açısından İmam Hatip mektepleri müfredatında bu bilgilerin yer alması da dikkate değer bir durumdur.

Özellikle belirtmek gerekir ki Cumhuriyet dönemi eğitimin felsefesinin ve içeriğinin anlaşılması açısından günümüzde **Psikoloji** ve **Ahlak Bilgisi** dersine tekabül eden **Ruhiyat** dersi, imam hatip ve muallim mekteplerinde aynı müfredat ile okutulmaya başlanmıştır. Fakat bu programlara göre yazılmış bir ders kitabı bilgisine ulaşamamıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda Ruhiyata ait Türkçe’de mevcut sekiz-on kitaptan hiçbirisi öğrencilerin konu ile ilgili bilgi ihtiyacını tam manası ile karşılayamamıştır ve imam hatip mektepleri müfredatına göre, Ruhiyat (Psikoloji) dersleri haftada 2 saat olarak programda yer almıştır (Tarhan, vd., 2016).

Bu konu ile ilgili Altın Yaprak’ta geçen “*İki senelik tedrisat tecrübelerim neticesinde muallim ve imam hatip mektepleri için programlara harfi harfine mutabık ve talebenin seviyesiyle mütenasip bir kitap yazmağı faideli gördüm. Kitabın tertibinde gözettiğim hedefi daha başından anlatmak için ismine (Tedris-i Ruhiyat) dedim ve müfredat programının her maddesini bir bahs başı olarak gösterdim. Bu notları Yeşil Yaprak’ta neşredeceğim. Belki kitap halinde çıkarmağa da muvaffak olurum.*” ifadeleri konunun dönemin öğretmenleri tarafından ciddiye alındığını ve üzerinde çalışmalar yapıldığını göstermesi açısından önemli görülmüştür (Tarhan, vd., 2016).

İlgili kaynaklarda Terbiye, “*“içinde yaşayacağı muhite uygun olmak şartıyla mükemmel insan yetiştirmek sanatı”* olarak ifade edilmiştir. Çocuğu terbiye etmek onun bedenini, fikir ve ahlakını istediğimiz şekilde değiştirmek, yönetmek ve yetiştirmek demektir. Ve hatta bunların üçünün de ruha/ruhiyata bağlı olduğu anlaşılmıştır. Bu ruhun etrafı da ‘*fenn-i terbiye (eğitim bilimleri)*’, ‘*ilm-i ahlak*’ ve ‘*içtimai hayat (sosyal bilimler)*’ olarak üç unsurda birleştirilmiştir. Klasik dönem eğitim sisteminde terbiye faaliyetleri sürecinde öğrencilerin ruhi motivasyonunu geliştirme adına üç yöntem kurgulanmış ve üç tane ana usul belirlenmiştir bunlar:

- Teemmül Usulü: İnsanın nefsinden geçen halleri kendi kendine tahlil ve tetkik etmesi, ruhundaki hadiseleri daima muayene etmesidir.
- Müşahede Usulü: İnsanın kendi ruhunu tetkikinden sonra başkalarının ruhlarına ait hadiseleri gözden geçirmesi ve karşılaştırma yapmasıdır.

- Tecrübe Usulü: İnsanlar üzerinde birtakım tecrübeler yaparak ruh hallerini öğrenme usulüdür. Eskiden bu yöntemin başarılı olması imkânsız olarak düşünülürdü çünkü ruhi hadiseleri hikmet ve kimya hadiseleri gibi tecrübe maksadıyla tekrar tekrar vücuda getirmek mümkün değildir ve **“hiç kimse de ruhunun böyle tetkikat ve tecrübelerle oyuncak olmasına razı olmaz”** (Kılıç ve Tarhan, 2018).

Burada ifade edilen **“...hiç kimse ruhunun böyle tetkikat ve tecrübelerle oyuncak olmasına razı olmaz...”** ifadeleri bağlamında birkaç şey söylemek gerekirse, yapılan bazı tetkikatlar ve tecrübeler çocuğun eğitim öğretim hayatında ona bir şeyler kazandırmalı, onu oyuncaklaştırmamalıdır. Yani tecrübe yönteminde özellikle belirtilen uygulamalar esnasında öğrenciler oyuncak olmamalı, öğrencilerin işine yarayacak ve onları daha ileriye taşıyabilecek tecrübelerin aktarılması önemlidir. Öğrencileri oyuncak edecek, onların zaman ve becerilerini törpüleyecek, onlara engel olacak tecrübeleri öğrencilere yaşatmak mantıklı görülmemiştir.

Özellikle eğitim öğretim faaliyetlerine dair öğretmenlerin köşe yazılarından aldığımız bilgiler doğrultusunda, Cumhuriyet Dönemi eğitim müfredatı içerisine entegre edilmiş ve zamanla müfredattan kaldırılmış olan “Teknik Tetkiki” dersleri dikkati çekmiştir. Bu dersler ile usta-çırak ilişkileri önemli görülmüş, esnaf çıraklarının tahsil çağını geçirmiş olanlarına telafi eğitimlerin verilmesi, zırhlı gemilerin icadı, top güllerinin icadı ve menzillerinin artırılması gibi teknik eğitimlerin verilmesi aslında bizlere girişimcilik eğitiminin inovasyon/geliştirme kısmına yönelik çalışmaların Cumhuriyet döneminde de yapıldığını göstermiştir. Nitekim Yeşil Yaprak’ta geçen **“...Mudurnu Türk Ocağı’nda geçtiğimiz ayın on beşinden itibaren esnaf çırakların tahsil çağını geçirmiş olan gençlere mahsus olmak üzere dersler açılmış, ilim ve içtimai bir sahada yürünmeye başlanmıştır. Gençler tarafından bu derslere büyük bir rağbet gösterilmekte olduğunu memnuniyetle haber aldık...”** ifadeleri girişimcilik becerileri bağlamında değerlendirildiğinde hem bireylere mesleki güvence vermesi açısından hem de sosyal girişimcilik açısından önemli bulgular olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı şekilde Yeşil Yaprak’ta geçen **“...Zafer kütüphanesi yeniden Fukarayı Etfal için sekiz yüz kuruşluk kitap hediye etmiştir. Takdir ederiz...”** ifadeleri de girişimcilik bağlamında değerlendirildiğinde toplumsal dayanışma örneği olarak sosyal girişimcilik kapsamında önemli bir bulgu olmuştur. Ek olarak yukarıda da ifade ettiğimiz üzere **‘top güllerinin icadı ve menzillerinin artırılması gibi teknik eğitimlerin verilmesi’** konusunda Yeşil Yaprak köşe yazılarında belirtilen Türk Tayyare Cemiyeti’nin **“...Barutun icadıyla bunun ilk önce tüfeklerine daha sonra toplara tatbiki Kırım Muharebesinden sonra zırhlı gemilerin icadı fink terakkisi sayesinde top güllerini menzillerinin artması teşebbüsünde gemi zırhları mukavemeti artırılması seri ateşli tüfekler ve toplarla dumansız barutların tahtülbahirlerin boğucu gazların keşif ve icadı karada denizde ayrı ayrı ve nöbet harp usullerini kâmilan değiştirmiştir...”** ifadeleri Cumhuriyet Dönemi girişimcilik eğitimi açısından inovatif çalışmaların yapıldığı, geliştirme ve ARGE çalışmalarının önemsendiği görüşünü destekleyecek önemli örnekler olarak karşımıza çıkmıştır (Kılıç & Tarhan, 2018).

Tablo 3. Erkek İlk Mekteplerine Ait Haftalık Ders Tevzi Cetveli

Erkek İlk Mekteplerine Ait Haftalık Ders Tevzi Cetveli	Ders Saati
Elifba	12
Kıraat (İnşad, Temsil)	11
İmla	6

Tahrir	7
Sarf Yazı (Sülüs, Rika)	7
Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri	8
Hesap	13
Hendese	3
Tarih	5
Coğrafya	5
Tabiat Tetkiki, Ziraat ve Hıfzıssıhha	12
Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumatı Vataniye	5
Musiki	10
Resim	10
El İşleri	8
Terbiye-i Bedeniye	8
Toplam	130

Kaynak: Maarif Vekilliği, Müfredat Programları, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.

Tablo 4. Kız İlk Mekteplerine Ait Haftalık Ders Tevzi Cetveli

Kız İlk Mekteplerine Ait Haftalık Ders Tevzi Cetveli	Ders Saati
Elifba	12
Kıraat (İnşad, Temsil)	11
İmla	6
Tahrir	6
Sarf	2
Yazı	6
Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri	8
Hesap	13
Hendese	3
Tarih	5
Coğrafya	5
Tabiat Tetkiki, Ziraat ve Hıfzıssıhha	12
Ev İdaresi	1
Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumatı Vataniye	5
El İşleri	4
Musiki	8
Resim	10
Terbiye-i Bedeniye	8
Nakış/Bıçkı- Dikiş	6

Kaynak: Maarif Vekilliği, Müfredat Programları, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.

Gerek erkek gerek kız mekteplerinde her gün öğleden evvel üç, öğleden sonra ise iki olmak üzere toplamda beş ders okutulmuştur. Pazartesi günleri öğleden sonra terbiyevi tenezzühler ve muhasaralar yapılmış, perşembe günü öğleden sonra ise dersler tatil edilmiştir. Derslerin devam müddeti 40 dakika, teneffüslerin müddeti 15 dakika ve öğle teneffüsü ise 2 saat olarak belirlenmiştir.

İmam Hatip Mektepleri haftalık ders dağıtım çizelgesi incelendiğinde, toplam 24 farklı dersin okutulduğu görülmektedir. Bu derslerin 15'i kültür, 9'u ise meslek dersleridir. Bu dersler ile program ıslah edilmiş bir medrese programı görünümü arz etmiştir (Çınar, 2013). Okutulan mesleki ve kültür dersleri şu şekildedir: Meslek Dersleri: Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, İlm-i Tevhid, Din Dersleri, Hitabet ve İnşa, Arabi, Gına, Müzik, Ahlak ve Kültür dersleri: Türkçe, Türk Edebiyatı, Yazı, Ruhیات, Tarih, Coğrafya, Hayvanat, Nebatat, Tabakat, Fizik, Kimya, Hıfzıssıhha, Hesap ve Hendese, Beden Eğitimi. Birinci sınıfta 28 saat olan ders programının 10 saati mesleki derslere geri kalanı ise kültür derslerine; ikinci sınıfta toplam 30 saat olan ders programının 14 saati mesleki derslere 16 saati kültür derslerine, üçüncü sınıfta toplam 30 saat olan ders programının 17 saati meslek derslerine 13 saati kültür derslerine, dördüncü sınıfta ise toplam 30 saatin 17 saati meslek derslerine geri kalanı ise kültür derslerine ayrılmıştır. Dört yıldaki toplam 118 ders saatinin 56 saatinin (% 47,5'inin) mesleki derslere, 62 saatinin de (% 52,5'inin de) kültür derslerine ayrıldığı görülmektedir (Maarif Vekaleti, 1924: s.29).

Tablo 3'te ve Tablo 4'te belirtilen haftalık ders programları bağlamında İmam ve Hatip mektepleri müfredatı (öğretim programı) içerisinde yer alan "Tabiat Tetkiki, Ziraat ve Hıfzıssıhha, Ev İdaresi, El işleri ve Nakış, Biçki, Dikiş" gibi dersler günümüzde girişimcilik eğitimi unsurları ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda özellikle tabiatın anlaşması ve canlıların özelliklerinin bilinmesi durumundan hareketle uygulamalı bir içeriğe sahip olan "Tabiat Tetkiki (Eşya)" dersi girişimciliğin gözlem, araştırma, fikir geliştirme, olası problemleri tespit etme ve çözüm önerileri sunma gibi çıktıları (beceri ve değerleriyle) doğrudan eşleşmektedir. Nitekim bu ders içeriği incelendiğinde derste yapılacak tetkiklerin mutlaka ve bizzat yerinde yapılması ifade edilmiştir. Farklı mevsimlerde tetkik için gezilerin düzenlenmesi ve gözlem yapmak öğrenciler için oldukça faydalı görülmüştür.

Bunun yanı sıra "El İşi" dersi çerçevesinde bireylerin psikomotor becerilerini geliştirmek, kesmek, bükme, kâğıt üzerinde inşaat, toprak, kum işleri, kuru ağaç dallarından işler, alçı işleri, demir işlerinin öğretimine yer verilmesi ve bu işlerin nasıl yapılacağının detaylı bir şekilde anlatılması ile yaşamın bir parçası olan ve girişimci ruhun işlemesine destek olacak becerilerin kazandırıldığı görülmüştür. Bu dersin girişimcilik becerilerinin kazandırılması süreçlerinden "Tasarım" boyutunu doğrudan desteklediği anlaşılmıştır. Öyle ki programda belirtilen "Ev İdaresi" dersinin intizam ve bütçe oluşturma kazanımları girişimcilik becerilerinden "Finansman" boyutunu desteklemekte ve öğrencilere yeni bir iş fikri oluşturmada, düşüncelerini geliştirmede girişimci/geliştirmeci bir ruh ile yaratıcı düşünme ve fikirlerini hayata geçirebilmek için bütçe oluşturabilme becerileri alt kazanımlar aracılığı ile dolaylı olarak kazandırılmıştır (Maarif Vekaleti, 1924: s.44).

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma Cumhuriyetin ilk yıllarında Bolu İmam Hatibi Mektebi müfredatı özelinde girişimcilik becerisinin geliştirilmesine yönelik çıktılarına odaklanmıştır. Bu bağlamda dersler, müfredat, usuller, yöntem ve teknikler doğrultusunda Bolu İmam Hatip okulu müfredatındaki ders içeriklerinin

girişimcilik becerisi ve girişimcilik eğitimi ile ilişkilendirilmiş müfredat çıktıları girişimcilik eğitimi öğrenme çıktıları ile karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda;

- Hesap ve Hendese dersi öğretim içeriği ‘*tadat ve terakkim, şifahi hesap, tahriri hesap, kesir, mikyas ve meseleler*’ dersleri olmak üzere hazırlanmıştır. Nitekim bu ders içerikleri ile girişimcilik eğitiminin finansman boyutunun ilişkilendirilmesi mümkündür. Hesap ve hendese dersinin kazanımlarından biri olan ‘*Meseleler*’ içeriği incelendiğinde, bu kazanım ile öğrencilere günlük hayatı ilgilendiren hayati meselelerin çözümü gibi konuların anlatıldığı belirlenmiştir. Bu ders ile eleştirel düşünme, çözüm odaklı olma, problem çözme, farklı düşünebilme, basit hesap işlemlerin öğretimi özellikle girişimcilik eğitiminin finansman boyutunda yer alan “Maliyetin hesaplanması, gelir-gider kontrolü gibi” birçok çıktı ile uygunluk göstermektedir.

- Bolu İmam Hatip Mektebi müfredat incelenerek “*Hayvanat, Nebatat ve Tabakât*” derslerinin çıktıları ile girişimcilik eğitime yönelik yeterliliklerin karşılaştırılması yapılmıştır. Girişimcilik eğitimi çerçevesinde hedeflenen çıktılar ile bu derslerin çıktıları örtüşmektedir. Bu dersler ile öğrencilerin hayata hazırlanmaları gerektiği ve bunu sağlayacak kurumların ise okullar olduğu ifade edilmiştir. Derslerde gezi gözlem, buluş, araştırma inceleme ve problem çözme yöntemleri gibi becerilerin kazandırılması hedeflenmiştir. Nitekim bu dersler aracılığı ile öğrencilerin çevrelerinde olup biten olaylardan yola çıkarak yaşamın görev ve sorumluluklarını yaparak yaşayarak tetkik etme becerilerini kazanması, bitkileri, hayvanları, tabiat ile ilgili olayları yerinde gözlemleyerek yeni fikirler üretmesi girişimcilik eğitimi sürecinde kazandırılması hedeflenen yaratıcı düşünme, gözlem yapabilmek, yenilikçi düşünme, eleştirel düşünme gibi becerilerin geliştirilmesi ile örtüşmektedir.

- İlgili müfredatta yer alan fizik ve kimya dersleri ise öğrencilerde girişimci ruhun oluşması, girişimci fikirlerin canlanması, yeni, yaratıcı işlere girişmek için gerekli olan yeterlilikler noktasında önemli çıktılara sahiptir. Ders içeriklerinde uygulamaların yapılması ve ürünlerin içeriklerine yönelik becerilerin öğretilmesi öğrencilerin psikomotor becerilerini geliştirmekte girişimcilik süreçlerine yönelik ürün tasarımı ve üretim boyutunu destekleyecek becerilerin kazandırılmasına yönelik yeterliliklerin kazandırılmasına olanak sağlamaktadır. Yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirildiği ve üst düzey düşünme becerilerinden metabilis/üst biliş becerilerinin (problem çözme becerisi, alternatif problem çözümü üretme becerisi, tasarım becerisi, yenilikçi düşünme becerisi gibi) bir girişimcide bulunması gereken üst düzey düşünme becerilerine yönelik yeterlilikleri kazandırdığı düşünülmektedir.

- Tarihsel süreç içerisinde girişimcilik becerisinin geliştirilmesinde birçok teori ortaya atılmıştır. Bu teorilerin en başında girişimci niyet teorileri halen etkililiğini korumaktadır. Nitekim girişimci niyet teorileri, girişimci ruha odaklanmakta, girişimci ruhun geliştirilmesini savunmakta, girişimci yetiştirmek için öncelikle o ruhu canlandırmak, içsel güdülenme ve motivasyon sağlamanın gerekliliğini açıklamaktadırlar. 1996-2000’lerdeki girişimcilik eğitimi literatürüne giren “girişimci ruh” kavramının 1900’lü yılların başında İmam ve Hatip Mekteplerinde ‘*Ruhiyat*’ dersi ile karşımıza çıkması araştırma açısından önemli bir sonuçtur. Bu dersin içeriği ile ilgili olarak Yeşil Yaprak dergisinde bahsedilen “...bizi hayatın ve maddenin karşısında esir bir vaziyette bırakıyorsa o mebdeleri değiştireceğiz... Sefil ve zebun bir mevkiye düşürmeyen mebdeler tesis edeceğiz...” ifadeleri zorlukları aşabilmek, insanın madde karşısında hem fail hem de meful olması, madde ile içli dışlı olması, mücadele etmesi ve kendini geliştirecek daha iyi seviyelere ulaştıracak yeni kaynaklar bulmasının girişimci ruh ile sağlanabileceği ifade edilmiştir. Bu ifadeler girişimcilerin özellikleri ve girişimcilik eğitimi süreçlerindeki değerler ile doğrudan benzerlik göstermektedir. Öyle ki girişimcilik becerilerini geliştirme bağlamında ‘*ruhu geliştirme*’ ve ‘*motivasyonu artırma*’ ifadelerinin bu tarihlerde

kullanılmış olması oldukça şaşırtıcı bir çıktı olarak karşımıza çıkmıştır. Yine ilgili kaynaklarda eğitim yani terbiye kavramı, **“içinde yaşayacağı muhite uygun olmak şartıyla mükemmel insan yetiştirmek sanatı”** olarak ifade edilmiştir. Çocuğu terbiye etmek onun bedenini, fikir ve ahlakını istediğimiz şekilde değiştirmek, yönetmek ve yetiştirmek demektir. Ve hatta bunların üçünün de ruha/ruhiyata bağlı olduğu anlaşılmıştır. Bu ruhun etrafı da ‘fenn-i terbiye(eğitim bilimleri)’, ‘ilm-i ahlak’ ve ‘içtimai hayat(sosyal bilimler)’ olarak üç unsurda birleştirilmiştir. Bu kategorizasyon girişimcilik eğitiminin bilgi, beceri ve değer unsurları ile doğrudan ilişkilendirilebilir. **“...hiç kimse ruhunun böyle tetkikat ve tecrübelerle oyuncak olmasına razı olmaz...”** ifadeleri çocuğun eğitim öğretim hayatında ona bir şeyler kazandırılmasının, öğrencilerin işine yarayacak ve onları daha ileriye taşıyabilecek tecrübelerin aktarılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bu çıktı ise girişimcilik eğitiminin amaçları ilişkilendirilebilir.

- Cumhuriyet Dönemi eğitim müfredatı içerisine entegre edilmiş ve zamanla müfredattan kaldırılmış olan “teknik tetkiki” dersleri girişimcilik eğitimi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu dersler ile usta-çırak ilişkileri önemli görülmüş, esnaf çıraklarının tahsil çağını geçirmiş olanlarına telafi eğitimlerin verilmesi, zırhlı gemilerin icadı, top güllerinin icadı ve menzillerinin arttırılması gibi teknik eğitimlerin verilmesi aslında girişimcilik eğitiminin inovasyon/geliştirme kısmına yönelik çalışmaların Cumhuriyet döneminde de yapıldığını göstermiştir. Bu ifade şu şekilde kaynaklarda yer almıştır: **“...Mudurnu Türk Ocağı’nda geçtiğimiz ayın on beşinden itibaren esnaf çırakların tahsil çağını geçirmiş olan gençlere mahsus olmak üzere dersler açılmış, ilim ve içtimai bir sahada yürünmeye başlanmıştır. Gençler tarafından bu derslere büyük bir rağbet gösterilmekte olduğunu memnuniyetle haber aldık...”**.

- Yeşil Yaprak köşe yazılarında belirtilen Türk Tayyare Cemiyeti’nin **“...Barutun icadıyla bunun ilk önce tüfeklerine daha sonra toplara tatbiki Kırım Muharebesinden sonra zırhlı gemilerin icadı fink terakkisi sayesinde top güllerini menzillerinin artması teşebbüsünde gemi zırhları mukavemeti artırılması seri ateşli tüfekler ve toplarla dumansız barutların tahtülbahirlerin boğucu gazların keşif ve icadı karada denizde ayrı ayrı ve nöbet harp usullerini kâmilan değiştirmiştir...”** ifadeleri Cumhuriyet Dönemi girişimcilik eğitimi açısından inovatif çalışmaların yapıldığı, geliştirme ve ARGE çalışmalarının önemsendiği görüşünü destekleyecek önemli örnekler olarak karşımıza çıkmıştır (Kılıç ve Tarhan, 2018).

- Diğer taraftan İmam ve Hatip Mektepleri Müfredatı (öğretim programı) içerisinde yer alan “Tabiat Tetkiki, Ziraat ve Hıfzıssıhha, Ev İdaresi, El işleri ve Nakış, Biçki, Dikiş” gibi dersler günümüzde girişimcilik eğitimi unsurları ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda özellikle tabiatın anlaşılması ve canlıların özelliklerinin bilinmesi durumundan hareketle uygulamalı bir içeriğe sahip olan “Tabiat Tetkiki(Eşya)” dersi girişimciliğin gözlem, araştırma, fikir geliştirme, olası problemleri tespit etme ve çözüm önerileri sunma gibi çıktıları (beceri ve değerleriyle) doğrudan eşleşmektedir.

- Bunun yanı sıra “El İşi” dersi çerçevesinde bireylerin psikomotor becerilerini geliştirmek, kesmek, bükme, kâğıt üzerinde inşaat, toprak, kum işleri, kuru ağaç dallarından işler, alçı işleri, demir işlerinin öğretimine yer verilmesi ve bu işlerin nasıl yapılacağının detaylı bir şekilde anlatılması ile yaşamın bir parçası olan ve girişimci ruhun işlemesine destek olacak becerilerin kazandırıldığı görülmüştür. Bu dersin girişimcilik becerilerinin kazandırılması süreçlerinden “Tasarım” boyutunu doğrudan desteklediği anlaşılmıştır.

Yazar Katkı Beyanı:

1. Semanur BİNNETOĞLU: Kavramsallaştırma, öğretim materyali geliştirme, ölçme aracı geliştirme, veri toplama, yazma ve analizi, ön taslak yazımı ve düzenleme.

2. Murat TARHAN: Danışmanlık, denetim (öğretim materyali, ölçme aracı, veri analizi), inceleme ve düzenleme.

5. KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2001). *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*. 8. Baskı. Alfa Yayınları.
- Akyüz, Y. (2022). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Öğretmen Yetiştirme ve Bu Konuda Orta Asya Türk Dünyası ile Bazı İlişkiler. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 7(1), 1-17. <https://doi.org/10.54979/turkegitimdergisi.1133657>.
- Alkan, M. Ö. (2000). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924: Education Statistics in Modernization from The Tanzimat to The Republic. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Avcı, Y. (2007). Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde "Otoriter Modernleşme" ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi. OTAM. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 21(21), 1-18. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000293.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerine Bir Araştırma. M.E.B. İstanbul.
- Binnetoğlu, S. vd. (2023). Din eğitiminde girişimcilik becerisinin etkinliklerle kazandırılmasına yönelik bir değerlendirme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(5). <https://doi.org/10.15869/itobiad.1374616>.
- Binnetoğlu, S. & Tarhan, M. (2024). Bibliography of resources that can be used in the process of gaining communication skills in religious education. *International Journal of Field Education*, 10(2), 31-48. <https://doi.org/10.32570/ijofe.1468755>.
- Çınar, F. (2013). 1924'ten 2000'e kadar uygulanmış olan imam hatip lisesi öğretim programlarının analizi ve karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(197), 180-208.
- Dinçer, M. (2002). Cumhuriyetin ilanından bu yana eğitimde verimlilik konusuna bir bakış. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(2).
- Ergün, M. (2005). "Medreseler ve İmam-Hatip Liseleri". *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı. Bildiri ve Tartışmalar*. 7-9 Nisan 2005. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Gökacı, M.A. (2005). *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Guerrero vd. (2008). "The Guerrero Composite Terrane of western Mexico: Collision and Subsequent Rifting in A Supra-Subduction Zone", "Formation and Applications of the Sedimentary Record in Arc Collision Zones."
- Hesapçıoğlu, M. (2009). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29(29), 121-138.
- Kılıç, F. & Tarhan, M. (2018). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Anadolu'dan Eğitime Bir Bakış: Yeşil Yaprak Dergisi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 241-262. <https://doi.org/10.11616/asbed.v18i38800.459480>.
- Kırboğa, A.R. (1975). Din Eğitimi ve İmam Hatip Okulları Davası. *Millî Gazete Yayınları. Maarif Vekaleti Mecmuası*. Devlet Matbaası. İstanbul. 1924.
- MEB. (1939). Tedris ve Terbiye İşleri Hakkında. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar Daire Başkanlığı. *Tebliğler Dergisi*. Cilt 1. (1-35. sayılar).
- MEB. (1939). T.C. Maarif Vekillliği Tebliğler Dergisi, *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar Daire Başkanlığı*. Cilt, 1. Sayı, 1.
- MEB. (1965). Talim ve Terbiye Kurulu Kararları. *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*. Cilt 28. Sayı 1363.
- Maarif Vekaleti. (1924). "Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun", Nu: 2287, Tarih 10.06.1933, *Resmî Gazete*, Sayı 2434, Tarih 22.06.1933.

- McWhorter, J. H. (2009). “What Else Happened to English? A Brief for The Celtic Hypothesis”, *“English Language and Linguistics”* 13(02), 163-191.
- Neuman, L. (2013). Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches.
- Öncel, E.S. (2019). Eleştirel Düşünme ve Felsefe. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 6(37), 1308-1316. <https://doi.org/10.26450/jshsr.1215>.
- Öncel, E.S. (2019). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programının eleştirel düşünme becerileri açısından incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2797-2829. <https://doi.org/10.26466/opus.572254>.
- Parmaksızoğlu, İ. (1966). Türkiye’de Din Eğitimi. Ankara: M.E.B. Yayınevi.
- Şenkaloğlu, S. (2021). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Sorunları. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 24-36.
- Tarhan, M. (2019, Eylül 10-12). *Osmanlı’da girişimcilik eğitimi ve ahilik*. VI. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (Tam Metin). Bolu, Türkiye.
- Tarhan, M., Kılıç, F. & Solak, M. (2016). Altın Yaprak Dergisi (1925): Ahmet İzzet ve Mehmet Zekâi Bey’in Kaleminden “Terbiye Notları”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1795-1812.
- Ünsür, A. (1995). *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*. İstanbul: İnsan Yayınları.